

oproti tomu nestálý, modifikovatelný a označuje vztah významu ke kontextu (individuálnímu, společenskohistorickému, filozofickému, genologickému atd.). Své pojetí významu Hirsch staví a objasňuje na husserlovské intencionalitě: „svorníkem“ jednotlivých interpretací se mu pak jeví význam jakožto „intencionalní objekt“. Přitom si je vědom, že interpret nemůže s určitostí stanovit, co mínil někdo druhý (autor) — jeho interpretace však musí být „procesem zjišťování relativní pravděpodobnosti“, který je určován kritérii legitimitnosti, korespondence, žánrové příslušnosti a koherence.

Otázky nastolené v „Objektivní interpretaci“ Hirsch rozpracovává a rozvíjí v dalších částech knihy *Validity in Interpretation*. Aby prokázal oprávněnost svého přesvědčení o důležitosti poznání autorské intence, věnuje se podrobně zejména dvěma (z jeho pohledu) určujícím faktorům: v kapitolách „Na

obranu autora“ a „Význam a implikace“ individuálnímu principu autorovy vůle a v kapitole „Pojem žánru“ otázkám genologickým. V kapitole „Porozumění, interpretace a kritika“ zdůrazňuje odlišné předpoklady a záměry interpretace a kritiky (přestože si je vědom vzájemné neoddělitelnosti interpretační a kritické praxe), odvíjející se od již zmíněného rozlišení významu a smyslu. Interpretaci jakožto vyložení (*explaining*) významu musí předcházet rozumění (*understanding*) ve smyslu procesu (re)konstrukce významu. Kritika, jejímž úkolem je posuzovat, je pak závislá na platné interpretaci.

Příklad části Hirschovy studie „Objektivní interpretace“ byl publikován poprvé v revue *Dialog* (1969, č. 1, s. 55—95). Pro naše vydání byl revidován a upraven podle současných jazykových a terminologických norem. Byl pořízen z knihy *Validity in Interpretation*, New Haven, Yale University Press 1967, s. 215—244.

Z díla:

Wordsworth and Schelling: A Typological Study of Romanticism. New Haven, Yale University Press 1960.

Innocence and Experience: An Introduction to Blake. New Haven, Yale University Press 1964.

Validity in Interpretation. New Haven, Yale University Press 1967.

The Aims of Interpretation. Chicago, University of Chicago Press 1976.

The Philosophy of Composition. Chicago, University of Chicago Press 1977.

Cultural Literacy: What every American needs to know. Boston, Houghton Mifflin 1987.

The Dictionary of Cultural Literacy. Boston, Houghton Mifflin 1988.

Objektivní interpretace

E. D. Hirsch

[...]

A. Dva horizonty textového významu

[...]

Na kritické teorie, jakou byla např. Eliotova,¹ je třeba pohlédnout právě z hlediska rozlišování mezi významem (*meaning*) a smyslem (*significance*). Jako jiní moderní kritikové tvrdí i T. S. Eliot, že význam literárního díla se mění během doby, ale na rozdíl od Welleka neklade princip změny přímo do měnícího se pohledu čtenářova, nýbrž klade jej do měnící se literární tradice. Podle jeho názoru je literární tradice „simultánní“ (v protikladu k časové) řadou literárních textů, která se stále znovu přeskupuje v souladu s tím, jak se na veřejné scéně objevují nová literární díla. Kdykoli se objeví nové dílo, způsobí přeskupení tradice jakožto celku, a to přináší změnu ve významu každého jednotlivého literárního textu. Např. když do tradice vstoupila Shakespearova hra *Troilus a Kressida*, změnila nejen význam básně *Troilus a Kriseida* od Chaucera, ale do jisté míry také význam každého dalšího textu literární tradice.

Jestliže změny ve významu podle Eliota mají být pokládány za změny smyslu, pak je jeho koncepce dokonale platná. Eliot hovoří opravdu spíše o smyslu než o významu, poněvadž uvažuje o díle ve vztahu k širší oblasti, vidí v něm spíše složku něčeho než svět sám o sobě. Samo sebou se rozumí, že povaha takto chápané složky se změní, kdykoliv se změní širší oblast, jejíž je součástí. Červený předmět se jeví v různých barevných odstínech, je-li na různě zbarveném pozadí. Totéž platí o textovém významu. Význam textu se nemění o nic víc, než jak se mění odstín a sytost červeného předmětu na různém pozadí. Avšak analogie s barevným předmětem je jen částečná: mohu se dívat na červenou tužku na zelené podložce a vnímat barvu tužky v tomto speciálním kontextu, aniž bych znal odstín tužky nebo podložky. Význam textu je však konstrukce, a ne něco jasně daného jako červený předmět a já nemohu uvádět význam textu v souvislosti s širším rámcem, pokud jsem jej nevysvětlil. Dříve než mohu posoudit, jak změněná tradice posunula smysl textu, musím porozumět jeho významu.

Tento trvalý význam není a nemůže být nic jiného než význam autorův. Byla už samozřejmě řada jiných definic textového významu — že to je tím, jak by byli ideálně vykládali text autorovi současníci, jak ho vysvětluje ideální čtenář dneška, jaký smysl dovolují textu normy jazyka, co nejlepší kritikové pokládají za nejlepší význam apod. Na podporu těchto návrhů se uváděly proti autorovi různé námitky estetické nebo psychologické: zaprvé prý je autorův význam příliš omezený a prostý, protože je podmíněn historií a kulturou; a zadruhé prý pro nás zůstává v každém případě nepřístupný, buď proto, že žijeme v jiné době, nebo proto, že autorovy duševní procesy jsou soukromé, anebo konečně proto, že on sám nevěděl, co má na mysli. Místo abychom se pokoušeli vyvrátit každou z těchto námitek zvlášť, pokusíme se popsat společný princip a odpovědět na všechny najednou, a tím dále objasnit rozdíl mezi významem a smyslem. Cílem výkladu je důkaz, že autorův význam v té podobě, jak je reprezentován textem, je neměnný a že je reprodukovatelný. Jde o to, že význam textu, ačkoliv je *determinován* psychickými akty autorovými a realizován psychickými akty čtenářovými, se nesmí *ztotožňovat* ani s autorovými, ani se čtenářovými psychickými akty jako takovými. Pro tento klíčový důkaz pokládám za užitečné se odvolat na Husserlovu analýzu slovního významu.

Ve svém hlavním díle *Logische Untersuchungen* (Logická zkoumání) Husserl dbal o to, aby se vyhnul ztotožňování slovního významu s psychickým aktem mluvčího či posluchače, autora či čtenáře, ale nepřevzal za tím účelem přísný, platónský idealismus, podle něhož mají významy skutečnou existenci odděleně od významové zkušenosti. Místo toho Husserl dokázal objektivnost významu analýzou zjevného vztahu mezi významem a právě těmi mentálními procesy, v nichž je význam aktualizován, neboť i ve významových zkušenostech samých se objektivita a stálost významu potvrzuji.

Husserlovo stanovisko lze pochopit na příkladu zkušenosti vizuální.² Dívám-li se na krabici, potom zavřu oči a zase je otevřu, vnímám při tomto druhém pohledu krabici, která je identická s onou, již jsem viděl předtím. Avšak ačkoliv vnímám tutéž krabici, oba akty mého pohledu jsou zřetelně rozdílné, v tomto případě časově rozdílné. Týchž výsledků dosáhnu, když změním své pozorovací akty prostorově. Přejdu-li na jinou stranu místnosti nebo postavím-li se na židli, to, co nyní „vidím“, se mění podle toho, jak se mění má perspektiva, a přece stále „vnímám“ tutéž krabici; stále chápu, že objekt mého pohledu je týž. A navíc opustím-li místnost a pouze si tu krabici vyvolám v paměti, stále ještě chápu, že objekt, který si pamatuji, je totožný s oním, který jsem viděl. Kdybych totiž toto nechápal, jak bych mohl trvat na tom, že si pamatuji? Jsou to vzorové příklady: všechny události vědomí, nejen ty, jež se týkají zrakového vnímání a paměti, jsou charakterizovány způsobností mysli modálně a časově rozlišovat akty uvědomění, které se vztahují k těmto objektu uvědomění. Předmět zůstává pro mysl stejným, i když to, „co se děje v mysli“, totožné není. Objekt mysli se nemůže rovnat psychickému procesu jako takovému; mentální objekt je autoidentický i přes mnohost mentálních aktů.³

Vztah mezi aktem uvědomění a jeho objektem nazývá Husserl „intencí“ a používá tohoto pojmu v jeho tradičním filozofickém smyslu, který je daleko širší než „záměr“ a je zhruba ekvivalentní „uvědomění“. (Budu-li dále užívat tohoto slova,

bude to v Husserlově smyslu.)⁴ Tento pojem je užitečný pro rozlišení jednotlivých složek významové zkušenosti. Např. mám-li „v intenci“ krabici, existují nejméně tři rozlišitelné aspekty této události. Zprv je objekt, jak jej vnímám; zadruhé je tu akt, kterým objekt vnímám; a zatřetí tu je objekt (u fyzických věcí), který existuje nezávisle na mém aktu vnímání. První dva aspekty události nazývá Husserl „intencionálním objektem“ a „intencionálním aktem“. To znamená, že Husserl zastává názor, že různé intencionální akty (při různých příležitostech) „mají v intenci“ *identický* intencionální objekt.

Obecný název pro všechny intencionální objekty je význam. Slovní význam je prostě zvláštní druh intencionálního objektu a jako každý jiný zůstává autoidentický i navzdory mnoha různým aktům, které jej „mají v intenci“. Pozoruhodným rysem slovního významu je však jeho nadosobní charakter. Není intencionálním objektem pouze pro jednu osobu — potencionálně pro všechny lidi. Slovním významem je tedy zjevně *onen aspekt* mluvčího „intence“, který v rámci lingvistických konvencí může být sdílen s druhými. Co v tomto smyslu není sdílitelné, nepatří do oblasti slovní intence neboli slovního významu. Řeknu-li např. „Vzduch je svěží.“, mohu si třeba myslet mimo jiné „Měl bych při večeri méně jíst.“ či „Svěží vzduch mi připomíná mé dětství ve Vermontu.“ atd. U některých typů promluvy takové nevyslovené doprovody k významu mohou být sdílitelné, ale obvykle nebývají, a tudíž nepatří ke slovnímu významu. Neslovní aspekty intence mluvčího nazývá Husserl „zkušenostmi“ a slovní aspekty „obsahem“. Obsahem však nerozumí pouze obsah intelektuální, ale všechny ty aspekty intence — poznávací, emotivní, fonetické (a v psaném projevu i vizuální) —, které mohou být druhým sděleny užitými lingvistickými prostředky.⁵

Husserlova analýza (v mém stručném nárysu) dokazuje tedy následující: slovní význam jakožto intencionální objekt je neměnný, což znamená, že může být reprodukován různými intencionálními akty a ve všech těchto reprodukcích zůstává autoidentický. Slovní význam je sdílitelný obsah řečnickova intencionálního objektu. Jelikož tento význam je neměnný a interpersonální, může být reprodukován mentálními akty různých osob. Husserlův názor je v tom směru zásadně historický, neboť i když zdůrazňuje, že slovní význam je neměnný, zdůrazňuje i to, že každý zvláštní projev, mluvený i psaný, je historicky determinován. To znamená, že význam je determinován jednou provždy povahou *intence mluvčího*.⁶

Husserlův názor poskytuje výborný kontext pro úvahu o ústředních problémech interpretace. Jakmile definujeme slovní význam jako obsah autorovy intence (pro stručnost to budu nazývat prostě autorovou „slovní intencí“), bude problém pro interpreta docela jasný: musí rozlišovat ty slovní významy, které patří ke slovní intenci, od těch, které k ní nepatří. Tento problém se ovšem může vyjádřit i jinak, takže to bude přijatelné téma pro každého: interpret musí rozlišovat, co text implikuje, od toho, co neimplikuje; musí textu dát, co mu patří, ale musí zachovat normy a hranice. Problémem hermeneutické teorie je pak nalézt *princip* pro posouzení, zda různé možné implikace mohou či nemohou být přijaty.

Mluvíme o problému v pojmech implikace, protože to je prakticky jádrem věci. Explicitní významy textu mohou obvykle být vysvětleny uspokojivě pro většinu čtenářů; problémy ale vznikají při stanovení neexplicitního neboli „nevyřčeného“ významu. Jestliže např. prohlásím „bolí mě hlava“, je snadné vysvětlit, co „říkám“, ale může být velmi obtížné vysvětlit implikace jako „politujte mne“ nebo „mám právo odložit nepřijemnou práci“. Takové implikace k mému slovnímu významu patřit mohou, ale nemusí. A to je obvykle oblast, kde interpret potřebuje *onen vůdčí princip*.

Často se říká, že implikace se musí stanovovat se zřetelem ke kontextu projevu, a tím se v takových obyčejných tvrzeních jako „bolí mě hlava“ rozumí konkrétní situace, za níž se projev vyskytuje. Avšak v případě textů psaných se kontextem obecně rozumí kontext slovní: explicitní významy nevyčerpávají to, co rozumíme kontextem, když vyvozujeme implikace. Okolní explicitní významy nám dávají smysl celkového významu a na základě tohoto smyslu celku rozhodneme, co implikuje problematické místo. Neptáme se prostě „Patří tato implikace k ostatním explicitním významům?“, ale spíš „Patří tato implikace spolu s ostatními významy *do určitého* kontextu?“

tého celkového významu?“. Nemůžeme např. stanovit, zda kořen implikuje „kůru“, pokud nevíme, že celkový význam je „strom“, a ne „tráva“. Základem pro vyvozování implikace je smysl celkového významu, a to je nezbytný aspekt toho, co rozumíme kontextem.

Výše jsem definoval celkový význam projevu jako autorovu slovní intenci. Znamená to, že principem uznání nebo odmítnutí implikace musí být otázka „Měl autor na mysli takovou implikaci?“. Kdyby bylo principem toto, pak by bylo nutné opustit veškerou naději na objektivní interpretaci, neboť ve většině případů je nemožné (i pro samého autora) přesně stanovit, na co myslel ve chvíli nebo ve chvílích, kdy komponoval svůj text. Takový princip však jasně není správný. Řeknu-li „bolí mě hlava“, skutečně mohu implikovat „politujte mne“, a ani si nemusím být výslovně vědom takové implikace. Proto prvním krokem k odhalení principu pro uznání nebo odmítnutí implikací je uvědomit si základní rozdíl mezi autorovou slovní intencí a významy, kterých si byl explicitně vědom. V této souvislosti je opět užitečné Husserlovo zamítnutí psychologismu. Autorova slovní intence (jeho celkový slovní význam) se dá přirovnat k mé „intenci“ krabice. Je normální, že když vnímám krabici, jsem si jasně vědom pouze tří jejích stěn, a přece tvrdím s naprostou jistotou (ačkoliv bych se mohl mýlit), že „mám v intenci“ krabici, totiž předmět o šesti stěnách. Ony tři neviděné stěny patří k mé „intenci“ přesně stejně jako nevědomé implikace projevu patří k autorově intenci. Patří k intenci chápané jakožto celek.

Ve většině, ne-li ve všech významových zkušenostech nebo intencích jde o případy, kdy celkový význam není ve vědomí explicitně přítomen. Jak tedy blíže vymezíme způsob, kterým jsou tyto nevědomé významy přítomny implicitně? V Husserlově analýze jsou přítomny ve formě „horizontu“, který lze definovat jakožto systém typických očekávání a pravděpodobností. „Horizont“ je tedy základním aspektem toho, co běžně nazýváme kontextem. Je to nevyslovený celkový smysl odvozený z explicitních významů přítomných ve vědomí. A tak můj pohled na tři stěny, které jsou prezentovány typickým a mě blízkým krabicovitým způsobem, má horizont typických pokračování; jinými slovy řečeno, má „intence“ celé krabice vymezuje horizont pro mé vidění tří stěn. Tých druh vztahů panuje mezi explicitními významy ve slovní intenci. Explicitní významy jsou složkami významu celkového, který je ohraničen horizontem. Rozmanitých typických pokračování uvnitř tohoto horizontu si autor není a ani nemůže být výslovně vědom a nemělo by také žádný zvláštní smysl zjišťovat, které složky svého významu autor měl na mysli. Zato je svrchovaně důležité vymezit horizont, jenž určuje autorovu intenci jakožto celek, neboť pouze se zřetelem k tomuto horizontu, tj. ke smyslu celku, může interpret rozlišovat implikace, které jsou typickými a správnými složkami významu, a ty, které jimi nejsou.

Interpretovou snahou bude vytyčit autorův horizont a pečlivě vyloučit vlastní nahodilé asociace. Např. takové slovo jako „vegetable“ má v Marvellově jazyku významový horizont, který je zřejmě odlišný od horizontu, který toto slovo má v dnešní angličtině. To je lingvistický horizont slova a ten přísně vymezuje jeho možné implikace. Avšak ne všechny možné implikace nutně patří do rámce určitého projevu. To, co slovo implikuje ve zvláštním použití, se musí stanovit otázkou „Které implikace jsou typickými složkami celkového významu, o který jde?“. Analogicky, když se mi jistým speciálním způsobem ukážou tři stěny, musím znát typické pokračování těchto stěn. Nesetkali jsem se nikdy předtím s krabicí, mohu se domnívat, že neviděné stěny jsou vyduťte nebo nepravidelné, anebo se mohu prostě domnívat, že neviděné stěny existují, ale nemám představu, jaké mohou být. Pravděpodobnost, že se nemýlím ve způsobu, jak vyvozují implikace, je závislá na mé důvěrné známosti s typem významu, o kterém uvažuji.

To je ovšem důvod, proč je při studiu textu tak důležitá koncepce žánru. Klasifikováním textu do určitého žánru interpret automaticky vytyčuje obecný horizont jeho významu. Žánr poskytuje smysl celku, dává ponětí o typických významových složkách. A proto dříve, než začneme interpretovat text, klasifikujeme jej jakožto náhodnou konverzaci, lyrickou báseň, vojenský rozkaz, vědeckofantastickou prózu, příležitostně verše, román, epickou báseň apod. Podobně musíme klasifikovat předmět, na který

se díváme, jako krabici, kouli, strom apod., a teprve potom můžeme dedukovat povahu jeho neviděných nebo nevyslovených složek. Žánrové klasifikace však představují údaje jen předběžné. Poskytují pouze hrubé představy o horizontu a jistém zvláštním významu. Interpretace se má snažit, aby horizont specifikovala, nakolik je to jen možné. A proto předmět, na který se dívám, není jen krabice, nýbrž je to krabička cigaret, a nejen to, neboť je to krabička pro určitý zvláštní druh cigaret. Jestliže mixér barev či barvíř chce specifikovat určitou barevnou plochu, nespokojí se s tím, že ji nazve modří; nazve ji Williamsburskou modří. Příklad barevné plochy je paradigmatický pro všechny zvláštní slovní významy. Nejsou to ani jenom *druhy* významů, ani jednotlivé významy odpovídající jen individuálním intencionálním aktům (Williamsburská modř není jen individuální barevná plocha); jsou to *typické* významy, jedinečné, avšak reprodukovatelné, přičemž *složky* takových významů jsou podobně specifické. Interpret pracuje na tom, aby specifikoval horizont textu natolik, nakolik je toho schopen, a to nakonec znamená, že se sám musí důvěrně seznámit s typickými významy autorova mentálního a zkušenostního světa.

Důležitost představy o horizontu spočívá v tom, že horizont v zásadě určuje normy a hranice, které omezují význam reprezentovaný textem. Avšak zároveň tato představa osvobozuje interpreta od tísnivého a nemožného úkolu objevit, co měl autor výslovně na mysli. Definuje-li význam textu jakožto význam autorův, interpret význam nijak neochuzuje, jak se často tvrdívá: on prostě jenom vylučuje to, co k němu nepatří. Řeknu-li například „mému vozu lošel benzin“, typicky implikují „motor přestal běžet“. Zda rovněž implikují „život je ironický“, to už záleží na všeobecnosti mé intence. Některé jazykové projevy, mezi nimi mnoho literárních děl, mají nesmírně široký horizont, který se v některých bodech může dotýkat hranic intelektuálního kosmu člověka. Ale zda jde o takový případ, to není předmětem apriorní diskuse; rozhodnutí o tom se musí zakládat na kvalifikovaném odhadu zvláštní intence, která by byla předmětem úvahy.

Uvnitř horizontu významu textu je však proces explikace neomezený. Po této stránce měl pravdu Dryden: žádný text není úplně nikdy vyložen. Dám-li se do interpretace své „intence“ krabice, mohu učinit explicitními neomezené implikace, kterých jsem si ve své původní intenci nevšiml. Mohu vyvodit nejen další tři neviděné stěny, ale také i fakt, že stěny krabice mají 24 pravých úhlů, že plošný obsah dvou přilehlých stěn je menší než polovina celkového povrchu stěn atd. A zeptá-li se mě někdo, zda takové významy byly obsaženy v mé intenci krabice, musím odpovědět kladně. V případě významů lingvistických, kde horizont vymezuje mnohem složitější intencionální objekt, jsou podobné determinace daleko obtížnější. Pravděpodobnost interpretova odhadu může být posouzena jen dvěma kritérii — přesností, s níž vytyčil horizont celku, a typičností významu uvnitř celku. Pokud odhad vyhovuje těmto kritériím, je skutečně výkladem významu textu. Činí prostě zřejmým to, co bylo vědomě či nevědomě v autorově intenci.

Horizont, který zakotvuje a opravňuje odhady o významu textu, je „vnitřní horizont“ celku. Je trvalý a autoidentický. Za tímto vnitřním horizontem má každý význam „vnější horizont“; to znamená, že každý význam má vztahy k jiným významům; je vždy součástí širší sféry. Tento vnější horizont je doménou kritiky. Jenomže tento vnější horizont je jednak neomezený a jednak je proměnlivý, jelikož sám svět se mění. Kritika, obecně vzato, si bere za svůj vlastní předmět pouze část tohoto vnějšího horizontu. Tak například Eliot vydělil onen aspekt vnějšího horizontu textu, který se definuje simultánní řadou literárních textů. Simultánní řada v daném okamžiku je proto vnitřním horizontem zkoumaného významu, a tento vnitřní horizont je právě tak přesný, mimočasový a objektivní, jako je vnitřní horizont, který ohraničuje význam textu. Stejně jako interpret musí však i kritik správně vysvětlit složky svého vnitřního horizontu, a jednou důležitou složkou je sám význam textu. Kritik musí nejprve přesně interpretovat text. Nemusí provádět detailní výklad, ale nemůže se obejít bez zachycení (a ověření) onoho jasného a specifického smyslu celkového významu, který umožňuje i výklad detailní.

B. Determinovanost významu textu

V předchozí kapitole jsem definoval význam textu jako autorovu slovní intenci a z toho samozřejmě plyne, že hermeneutika musí klást důraz na rekonstrukci autorových úmyslů a postojů, chce-li sestavit návod a normy vysvětlení významu jeho textu. Často se tvrdí, že význam textu nemá nic společného s autorovou myslí a souvisí jen se slovním provedením a že předmětem interpretace není autor, nýbrž jeho text. Toto jistě přijatelné tvrzení ovšem předpokládá, že text automaticky má význam prostě proto, že reprezentuje nezměnitelný sled slov. Předpokládá, že význam jistého sledu slov je přímo vynucen obecnými normami jazyka, že text jakožto „kus jazyka“ je obecný předmět, jehož charakter lze definovat obecnými normami.⁷ Do jisté míry je tento názor správný, neboť význam textu se musí řídit obecnými normami, má-li vůbec jít o slovní (tj. sdělitelný) význam; interpret nesmí žádným způsobem připustit, aby v jeho zkoumání autorovy myslí byly povýšeny jeho soukromé asociace (zkušenosti) na stejnou úroveň jako obecné implikace (obsah).

Tento v základě platný argument zůstává nicméně jednostranný, protože i když se slovní význam musí podřizovat obecným lingvistickým normám (tyto jsou ovšem svrchované tolerantní), nemůže sled slov reprezentovat skutečný slovní význam výlučně ve vztahu k obecným normám. Pokud je vztahován k nim, zůstává význam textu neurčitý. To platí i u nejobyčejnějších oznamovacích vět jako „Mému vozu došel benzín“. Skutečnost, že nikdo nebude nějak radikálně špatně interpretovat takovou větu, prostě naznačuje, že její frekvence je dosti častá, aby dala běžnému významu zdánlivý status něčeho bezprostředně daného. Taková zdánlivá bezprostřednost zatemňuje složitý proces přisuzování možných významů. V obecných normách pouhého jazyka se taková přisuzování nemohou vyskytnout, protože soubor možností je naprosto indiferentní. Soubor možností se stává výběrovým systémem *pravděpodobností* teprve tehdy, když — místo abychom nazírali pouze sled slov — vezmeme v úvahu i mluvčího, který velmi pravděpodobně má něco na mysli. Tehdy a jedině tehdy se nejběžnější smysl sledu slov stává nejpravděpodobnějším či „zřejmým“ smyslem. Tento názor platí ovšem *a fortiori* i tam, kde se střetáváme s méně zřejmými sledy slov, jako např. v poezii. Pečlivý výklad tohoto názoru lze najít v prvním svazku Cassirerovy *Filozofie symbolických forem*, který je především věnován důkazu, že slovní význam vzniká „vzájemnou determinací“ obecných lingvistických možností a subjektivních specifikací těchto možností.⁸ Stejně jako jazyk konstituuje a zabarvuje subjektivitu, tak subjektivita zabarvuje jazyk. Subjektivní akt autora či mluvčího je pro slovní význam formálně nutný a každá teorie, která se snaží obejít bez autora jakožto specifikátora významu tvrzením, že textový význam je determinován čistě objektivně, zjistí, že pronásleduje bludičku. Těžištěm této kapitoly je tedy útok proti názoru, že text je „kus jazyka“, a ob. ana představy, že text reprezentuje určitý slovní význam autora.

Jedním z důsledků vyplývajících z názoru, že text je kus jazyka — čistě obecný objekt —, je nemožnost definovat v zásadě povahu správné interpretace. Je to táž slepá ulička, do níž ústí i teorie, že text žije svým vlastním životem. Oba názory jsou dokonce navzájem spjaty: pokládají-li se proměnlivé obecné normy jazyka za to jediné, co determinuje smysl textu, pak každý „kus jazyka“ musí mít proměnlivý význam. Proto nepřekvapuje, že Wellek přistupuje zřejmě na teorii textu-jazyka. Text je chápán nikoli jako výraz determinovaného významu, ale spíš jako systém potenciačních významů specifikovaných ne tím, kdo má něco na mysli, ale vitální silou jazyka samého. Wellek bystře postřehuje nebezpečí tohoto názoru:

*Systém norem tak roste, mění se a v jistém smyslu si jej budeme vždy uvědomovat neúplně a nedokonale. Tato dynamická koncepce je něčím víc než pouhým subjektivismem a relativismem. Všechny odlišné názory nejsou v žádném případě správné. Vždy bude možné určit, který názor pochopil předmět důkladněji a hlouběji. V pojmu adekvátnosti interpretace je obsažena hierarchie hledisek, kritika pocho-
pení norem.⁹*

Nebezpečí názoru je právě v tom, že otevírá dveře subjektivismu a relativismu, protože dovoluje dovolávat se opory lingvistických norem ve prospěch jakéhokoli možného slovního významu. A dále není také jasné, jak může člověk provádět kritiku pochopení norem, které jsou ustavičně v pohybu.

Wellekův stručný komentář k problému, jak definovat a zkoumat správnost v interpretaci, je typický pro přesvědčení rozšířené mezi literárními kritiky, že nejsprávnější interpretace je ta, která je nejvíc „inkluzivní“. Tento názor je skutečně tak široce přijímán, že Wellek ani nepotřebuje nějak dlouze obhajovat svou verzi (nazývá ji „perspektivismus“). Představa stojící za touto teorií se odráží ve slovech „vždy neúplně a nedokonale realizován“ a „pochopí subjekt nejdůkladněji“. Podle této představy nemůže žádná interpretace vyčerpat bohatý systém potencionálních významů reprezentovaných textem. A proto pak každé přijatelné čtení, které zůstává v mezích obecných norem, je čtení víceméně správné, ale každé čtení je nevyhnutelně dílčí, protože nemůže realizovat všechny potenciality textu. Vůdčím principem kritiky se tedy stává inkluzivní interpretace. Nejadekvátnější výklad je ten, který přináší nejkoherentnější výčet všech potencionálních významů textu.¹⁰

Inkluzivismus je žádoucí postoj, neboť vede k ochotě počítat s výsledky druhých, ale kromě této cenné tolerance má malou teoretickou hodnotu. Ačkoliv jeho cílem je smířit rozličná přijatelná čtení v jakousi ideální, všeobsahující interpretaci, nemůže ve skutečnosti různá čtení ani smířit, ani si mezi nimi vybrat. Jako normativní ideál anebo princip správnosti je bezcenný. Pro ilustraci lze citovat dvě znalecká čtení známé básně Wordsworthovy. Nejprve budu citovat báseň a potom výňatky ze dvou výkladů, abych demonstroval slepou uličku, do níž inkluzivismus vždycky vyústí, když se snaží smířit interpretace; tím zároveň ukáži, které interpretační problémy vyžadují vůdčí princip.

*A slumber did my spirit seal;
I had no human fears:
She seemed a thing that could not feel
The touch of earthly years.*

*No motion has she now, no force;
She neither hear nor sees;
Rolled round in earth's diurnal course,
With rocks, and stones, and trees.*

A nyní výňatky z výkladů závěrečných řádek básně; první je od Cleantha Brookse, druhý od F. W. Batesona.

[Básník] se pokouší napovědět něco o milencově smrtelném úleku nad nehybností milované bytosti — o jeho reakci na její naprostou a strašlivou netečnost [...] Efekt zčásti spočívá v tom, že mrtvá neživotnost je napovězena krutěji, jestliže předmětem smýká něco jiného, než kdyby tento předmět byl v klidu. Působí tu však ještě i jiné věci: pocit, že dívka se zřítíla zpět do klína věcí, je spjat s věcmi připoutanými na jediné místo jako strom anebo s věcmi naprosto neživými, jako jsou skály a kameny [...] [Dívka] je bezmocně zachycena v prázdném víru země, který měří a vytváří čas. Dotkl se jí a drží ji pozemský čas ve své nejsilnější a nejstrašlivější podobě.

Závěrečný dojem, který báseň zanechává, není dojem dvou kontrastních nálad, nýbrž nálady jediné, stoupající až k vrcholu v panteistické nádheře posledních dvou řádek [...] Neurčitá živá Lucy z básně stojí proti větší mrtvé Lucy, která vstoupila do majestátních procesů přírody. Báseň odkládáme s uspokojením, protože poslední dva řádky s úspěchem dokázaly usmířit obě filozofie či společenské pozice. Lucy je ve skutečnosti víc živá nyní, když je mrtvá, protože nyní je součástí života přírody, a ne už jen pouhou lidskou „věcí“.¹¹

Připustíme-li, což myslím musíme učinit, že text dovoluje obě citované interpretace, ocitne se inkluzivita před problémem, jak smířit obě tato čtení.

Inkluzivista má k dispozici tři možnosti: 1. Brooksovo čtení zahrnuje i čtení Batesonovo; ukazuje, že jakékoli pozitivní náznaky v básni jsou negovány hořce ironickým portrétem dívky, jež je smýkána tím, co Bateson nazývá „majestátními procesy Přírody“. 2. Batesonovo čtení obsahuje čtení Brooksovo; ironický kontrast mezi čilou, zdánlivě nesmrtelnou dívkou a dívkou pasivní, nehybnou, mrtvou, je překonán závěrečným, ne zcela odpovídajícím přesvědčením o nesmrtelnosti. 3. Obě čtení jsou částečně správná, ale je třeba je sloučit, aby se vzájemně doplňovala. Sám fakt, že kritikové se rozcházejí, svědčí o tom, že význam tu je v podstatě dvojznačný. Vyjádřený cit je dvojdomý a obsahuje jak hořkou lítost, tak přitakání. Tohoto třetího způsobu se pro smíření užívá nejčastěji a v naše případě je pravděpodobně nejspokojivější. Co se týče ještě čtvrtého způsobu, který by trval na tom, že pravdu má Brooks a mylí se Bateson (nebo naopak), ten není inkluzivistovi k dispozici, protože text jakožto jazyk činí obě čtení přijatelnými.

Pečlivé prozkoumání nicméně prozradí, že žádný z uvedených tří způsobů není s to smířit nebo sloučit obě rozličná čtení. Způsob první např. zdůrazňuje, že Brooksovo čtení zahrnuje Batesovo, ale i když je možné, že Brooks implikuje všechny významy, které postřehl Bateson, Brooks implikuje rovněž určitý systém emfází, který je nesmiřitelný se čtením Batesonovým. Zatímco Bateson buduje svůj výklad na primární emfázi směřující k životu a kladu, Brooks akcentuje smrt a nehybnost. Žádná manipulace nedokáže smířit tyto protichůdné emfáze, protože jedna nevyhnutelně vylučuje druhou, a protože emfáze je vždycky klíčová pro význam, výklady významu se nutně vylučují. Přesně stejná kritika platí pro argument, že Batesovo čtení zahrnuje Brooksovo. Ani třetí způsob nemůže projít beztréstně. Ač se zdá, že zachovává důraz na negaci i na klad, a tím spojuje obě čtení, ve skutečnosti obě čtení vylučuje a označuje je nejen za částečná, ale dokonce i za mylná. Neboť zdůrazňuje-li báseň jak hořkou ironii, tak přitakání, pak každý výklad, který dává přednost jednomu z významů, je prostě nesprávný.

Obecný princip mé analýzy je velmi prostý. Podvýznamy textu nejsou žádné kameny, které by bylo možno shromažďovat sčítáním. Protože slovní (a každý jiný) význam je *strukturou* částečných významů, interpretace nesplnila svůj úkol, jestliže jenom vypočítává, které jsou tyto částečné významy. Interpret musí rovněž stanovit jejich pravděpodobnou strukturu a zejména strukturu jejich emfází. Relativní emfáze je nejen klíčovým bodem významu (je to snad nejproblematictější a nejobtížnější prvek ze všech), ale je rovněž vysoce restriktivní: vylučuje alternativy. Může se prohlásit za obecné pravidlo, že kdykoli se čtenář setkává se dvěma interpretacemi, které vnucují dvě rozdílné emfáze obdobným částečným významům, alespoň jedna z interpretací musí být mylná. Nemohou být smířeny.

I když zdůrazňuji, že ve slovním významu se vždycky projevuje určitá determinovaná struktura emfází, neznamená to, že bych tvrdil, že báseň anebo kterýkoli jiný text nemohou být dvojznačné. Např. je dokonale možné, že Wordsworthova báseň dvojznačně implikuje jak hořkou ironii, tak pozitivní přitakání. Takové složité emoce jsou v básnictví vyslovovány běžně, ale v případě, že náš text reprezentuje takovýto druh významu, pak se mylí Brooks i Bateson, když zdůrazňují jednu emoci na úkor druhé. Dvojznačnost anebo mlhavost není totéž co neurčitost. V tom je jádro problému. Řekneme-li, že slovní význam je determinovaný, neznamená to, že vylučujeme významové složitosti, ale že zdůrazňujeme, že textový význam je tím, čím je, a ne stovkami jiných věcí. Je-li chápán v tomto smyslu, je nejasný nebo dvojsmyslný text stejně determinován jako logické tvrzení; znamená to, co znamená, a nic jiného. To platí i tehdy, když dokazujeme, že v textu se projevují proměnlivé emfáze jako ony magické čtverce, které nejdříve vypadají, jako by se rozpínaly a hned zase smršťovaly. Nad texty takového charakteru (existují-li), stačí pouze říci, že emfáze se mění, a nesmí se proto vysvětlovat staticky. Každý statický výklad by prostě byl mylný. Základní vada „teorie o neinkluzivnější interpretaci“ je v tom, že přehlíží problém emfáze. Protože různé druhy emfáze se navzájem vylučují, inkluzivismus není ani opravdová norma, ani adekvátní vůdčí princip interpretace.

Kromě skutečnosti, že inkluzivismus není schopen sehrát svou roli, jsou ještě mnohem zásadnější důvody pro jeho zavržení, jakož i všech ostatních interpretačních ideálů založených na názoru, že text reprezentuje systém významových možností. Nikdo nehodlá popírat, že text je pro interpreta v první řadě zdrojem četných možných interpretací. Sama povaha jazyka je taková, že jistá řada slov může reprezentovat několikero rozdílné významy (z toho důvodu prostě nejsou obecné normy pro textovou interpretaci postačitelé). Řekneme-li však, že text *by mohl* reprezentovat několikero významové struktury, neznamená to ještě, že ve skutečnosti reprezentuje všechny významy, které určitá řada slov může legálně vyjadřovat. Není tu zřejmý rozdíl mezi tím, co by text mohl znamenat, a tím, co znamená? V souhlasu s uznávanou lingvistickou teorií je daleko přesnější říci, že psaný projev není pouze místo slovních možností, ale že je to záznam (umožněný vynálezem písma) slovní aktuality. Interpretovým úkolem je rekonstruovat vymezený skutečný význam, a ne pouhý systém možností. Kdyby text skutečně reprezentoval systém možností, interpretace by byla nemožná, protože žádné skutečné čtení by nemohlo odpovídat pouhému systému možností. A dále, jestliže text je chápán tak, že reprezentuje všechny *skutečné* struktury významů přípustných v rámci obecných norem jazyka, pak žádná jednotlivá konstrukce (se svým výsadním schématem emfáze) nemůže být správná a každá legitimní konstrukce by byla stejně nesprávná jako všechny jiné. Je-li text pojímán jako „kus jazyka“, dostavuje se známá a až příliš běžná anarchie. Kromě těchto nešťastných důsledků odporuje navíc taková teorie i běžně uznávanému principu lingvistiky. Mám na mysli Saussurovo rozlišení mezi *langue* a *parole*.

Saussure definoval *langue* jako systém lingvistických možností sdílených jazykovým společenstvím v daném okamžiku.¹² Tento systém možností má dvě zřetelné roviny. První obsahuje obvyčej, zákazy apod., odvozené z lingvistického úzu minulosti; to jsou „virtuality“ *langue*. Nadto existují sdílitelné významové možnosti, které jsou založeny na oněch virtualitách a které nikdy předtím nebyly aktualizovány; to jsou „potenciality“. Tyto dva typy významových možností dohromady konstituují *langue*, již používá jazykové společenství. Tento systém možností však musíme odlišovat od skutečných slovních projevů individua, které používá systému. Tyto skutečné projevy se nazývají *parole*; jsou využitím jazyka a aktualizují některé (nikdy ne všechny) významové možnosti, z nichž se skládá *langue*.

Saussurovým rozlišením se problém vymezuje: reprezentuje text úsek *langue* (jak se domnívají moderní teoretikové), anebo *parole*? Odpověď vyplyne z prosté zkoušky. Jestliže se text skládá z vět, reprezentuje *parole*, tj. determinovaný slovní význam určitého člena jazykového společenství. *Langue* obsahuje slova a větotvorné principy, ale neobsahuje věty. Písemně může být reprezentována pouze izolovanými slovy bez souvislosti (Wörter v opozici k Worte). Naproti tomu *parole* se vždycky skládá z vět, což potvrzuje pevně ustálený princip, že věta je základní jednotka řeči.¹³ Existují ovšem četné věty eliptické a jednoslovné, ale všude tam, kde se dá správně odhadnout, že text představuje věty, a ne jen izolovaná slova, dá se také odhadnout, že text reprezentuje *parole*, tj. skutečný determinovaný slovní význam.

Tento *názor* je dobře ilustrován slovníkovou definicí. Tučná písmena v záhlaví definice reprezentují slovo jakožto *langue* se všemi jeho bohatými významovými možnostmi. Ale za podtitulky ve větěném příkladu táž písmena reprezentují slovo jakožto *parole*, jakožto zvláštní vybranou aktualizaci *langue*. Mnohé věty, zejména věty vybrané v básnictví, aktualizují však mnohem více možností než větěné příklady ve slovníku. Např. nějaká slovní hříčka realizuje najednou přinejmenším dvě různé významové možnosti. A přece je slovní hříčka aktualizací *langue*, a ne pouhým systémem významových možností.

Rozdíl *langue*—*parole* nejen zdůrazňuje determinovanost významu textu, ale objasňuje i speciální problémy textů revidovaných a interpolovaných. Jak se mají u revidovaného textu, který vznikl během dlouhého období (např. *Faust*), vysvětlovat jeho nerevidované části? Máme se domnívat, že stále znamenají to, co znamenaly původně, anebo že na sebe vzaly nový význam, když ostatní text byl změněn anebo rozšířen? U textů kompilovaných nebo interpolovaných, jako třeba u četných knih biblických, máme pak předpokládat, že věty různého původu zachovávají svůj původní

význam, anebo máme předpokládat, že heterogenní prvky se staly integrálními složkami nového celkového významu? Řečeno pojmy Saussurova rozlišení zní otázka takto: máme se domnívat, že text reprezentuje kompilaci různých *parole* anebo novou jednolitou *parole* „znovu vyslovenou“ novým autorem či editorem? Jsem přesvědčen, že na tuto otázku nemůže být definitivní odpověď, vyjma v souvislosti s nějakým zvláštním odborným nebo estetickým cílem, neboť ve skutečnosti otázka nezní „Jak máme interpretovat text?“, nýbrž „Který text máme interpretovat?“. Má to být heterogenní kompilace minulých *parole*, z nichž o každé se bude uvažovat odděleně, anebo nová homogenní *parole*? Psaná partitura může reprezentovat i tyto, i onu. A tak jediným problémem bude vybrat si, a až si vybereme, přísně se střežit, abychom nesměšovali nebo nějak neztotožňovali oba zcela rozličné a oddělené „texty“. Saussurovo rozlišení sice neřeší žádné konkrétní problémy, nicméně však potvrzuje kritikovo právo pokládat ve většině případů text za reprezentaci jediné *parole*.

Další problém, který se objasňuje Saussurovým rozlišením, je problém fušerských textů, do nichž se autor snažil vložit význam, který ale jeho slova ostatním v jazykovém společenství nesdělují. Někdy se s tím setkáváme v začátečnických pokusech. V takovém případě je otázkou, zda text znamená to, co si autor přál, anebo to, co se o jeho významu domnívá jazykové společenství. Tomuto problému se věnovalo mnoho pozornosti od r. 1946, kdy vyšla práce „The Intentional Fallacy“ od Wimsatta a Beardsleyho. V této práci se zastával názor (byť modifikován jistými přesnějšími výhradami), že text jakožto věc veřejná znamená to, co si o jeho významu myslí jazykové společenství. V estetickém smyslu je to názor správný (jazyk jakožto věc společenská má jistý etický aspekt); jestliže autor zfušoval svůj projev tak silně, že bude vysvětlen špatně, pak mu patří, že mu lidé špatně rozumějí. Přeneseme-li tento názor do pojmů lingvistických, stane se však neuspokojivým. Implikuje, že význam reprezentovaný textem není *parole* autora, ale spíš *parole* jazykového společenství. Jelikož ale *parole* pronášejí pouze jedinci, *parole* celého jazykového společenství je věc neexistující, neboli — jak říkají Němci — je to *Unding*. Text může reprezentovat jediné *parole* mluvčího nebo autora, což jinými slovy znamená totéž, jako když řekneme, že význam potřebuje toho, kdo něco míní.

Není však nutné, aby autorův text reprezentoval *parole*, kterou si přál sdělit. Když autor něco zfušoval, stává se někdy, že jeho text nereprezentuje žádnou *parole*. Jsou skutečně jen dvě alternativy: buď text reprezentuje slovní význam autorův, anebo nereprezentuje determinovaný slovní význam žádný. Někdy se ovšem nedá objevit, že autor něco zfušoval, a v takovém případě, i když jeho text nereprezentuje slovní význam, budeme pokračovat ve špatném výkladu, jako kdyby slovní význam měl, a nikdo se to nedoví. U většiny fušerů si však uvědomujeme rozluky mezi autorovým slovem a jeho pravděpodobným významem. Eliot např. káral Poea za slova „My most immemorial year“, když „mínil“ most *memorable year*.¹⁴ Všichni se shodneme, že Poe nemínil to, co angličtí mluvčí obvykle míní slovem „immemorial“, a slovo nemůže tedy mít obvyklý význam. (Autor nemůže mýnit to, co nemíní.) Zbývá pak jediná otázka: znamená slovo víceméně to, co jinak vyjadřujeme „never to be forgotten“, anebo neznamená vůbec nic? Znásilnil Poe lingvistické normy natolik, že musíme jeho výroky upřít slovní význam či obsah?

Otázka se asi nedá zodpovědět jednoznačně, ale vzhledem k tomu, že Poeovu významu se obecně rozumí, a vzhledem k tomu, že jediným kritériem slovního významu je jeho sdělitelnost, kloním se k názoru, že Poeův význam je slovní. Straním všem Poeům a Malapropsům po světě, neboť normy jazyka se jeví mnohem tolerantnějšími, než se domnívají slovníky a kritické Eliotovy typu. Naproti tomu každý člen jazykového společenství a zejména kritik má povinnost vyhýbat se rozbředlosti a zbytečné dvojsmyslnosti v užívání jazyka a odsuzovat je pouze proto, aby se uchovála účinnost *langue* samé. Nadto musí existovat nějaká dělicí čára mezi slovním významem a těmi významy, které jen zpola vytušíme díky supra-lingvistickému cvičení v imaginaci. Musí existovat dělicí čára mezi Poeovým úspěšným ignorováním normálního úzu a nesdělitelnými sledy slov špatného začátečnického pokusu. Ovšem tato dělicí čára neběží mezi významem autorovým a významem čtenářovým, ale spíš mezi autorovou *parole* a žádnou *parole*.

Teoretické principy samozřejmě nemohou přímo rozřešit interpretův problém. Je něco docela jiného zdůrazňovat, že text reprezentuje determinovaný slovní význam nějakého autora, a něco docela jiného objevit, jaký význam to je. Jeden a týž text může reprezentovat četné rozdílné *parole*, což ukazují ironické věty („To je *dobrá* myšlenka?“ nebo „To je *dobrá* myšlenka!“). Pro interpreta však může mít určité praktické důsledky, bude-li vědět, že má přesně definovaný úkol, totiž objevit význam autorův. A proto je nejen oprávněné, ale i nutné, aby se interpret ptal: „Co se vši pravděpodobností autor *minil*? Je schéma *emfází*, které vysvětlují, schématem autorovým?“ Zato je nesprávné i zbytečné se ptát: „Co říká jazyk textu?“ Tato otázka nemůže mít určitou odpověď.

C. Verifikace

Jelikož význam reprezentovaný textem je významem někoho druhého, interpret si nikdy nemůže být jist, že jeho čtení je správné. Navíc si uvědomuje, že samotné normy *langue* jsou příliš široké, aby specifikovaly určité významy a *emfáze* reprezentované textem, a že určité zvláštní významy byly specifikovány zvláštním druhem subjektivních aktů autorových, které jako takové zůstávají nedostupné.¹⁵ Na druhé straně ne dost autokritický čtenář je blízek solipsismu, domnívá-li se, že text reprezentuje průhledný význam prostě proto, že to je nezměnitelná řada slov. Není-li tento průhledný význam nějakým způsobem ověřen, pak to je prostě jen vlastní význam interpretův a vyjadřuje konotace a *emfáze*, které vnucuje on sám. Je pravda, že čtenář musí realizovat slovní význam svými vlastními subjektivními akty (nikdo to za něho nemůže udělat), ale měli na paměti, že jeho úkolem je vysvětlit význam autorův, bude se snažit vyloučit své vlastní sklony a prosadit autorovy. Přesto však nikdo nemůže bezpečně stanovit význam někoho druhého. Interpretovým cílem je pouze ukázat, že jisté čtení je pravděpodobnější než některé jiné. Verifikací se v hermeneutice rozumí proces zjišťování relativní pravděpodobnosti.

Ke zjištění pravděpodobnosti je především nutné prokázat, že čtení je možné, pokud jde o normy jazyka. To je kritérium *legitimnosti*: čtení musí být přípustné v rámci obecných norem *langue*, ve které byl text vytvořen. Druhým kritériem je kritérium *korespondence*: čtení musí vysvětlovat každou lingvistickou součást textu. Když čtení lingvistické složky ignoruje anebo je vysvětluje nepřiměřeně, může se pokládat za nepravděpodobné. Třetím kritériem je kritérium *žánrové příslušnosti*: zachová-li např. text konvence vědecké studie, nepřisluší se vysvětlovat jej na způsob významových nárazek v běžné konverzaci.¹⁶ Když se vyhovělo těmto třem předběžným kritériím, zbývá ještě čtvrté, jež dodá smysl všemu, co zbývá, a to je kritérium přijatelnosti nebo *koherence*. Tři předběžné normy obvykle dovolují čtení několikeré, a to pak znamená, že jde o text problematický. Z různých alternativ si interpret vybere to čtení, které nejlépe vyhovuje kritériu koherence. Ba dokonce i když text problematický není, zůstává koherence rozhodným kritériem, neboť význam je „zřejmý“ pouze proto, že „má smysl“. Chci tedy pozornost soustředit především na kritérium koherence a požadavky legitimnosti, korespondence a žánrové příslušnosti budu předpokládat. Pokusím se ukázat, že verifikace kritériem koherence, a koneckonců verifikace vůbec implikuje rekonstrukci závazných aspektů autorova názoru. Mé stanovisko se dá shrnout do paradoxu, že objektivnost při textové interpretaci vyžaduje reference o subjektivitě mluvčího.

Paradox odhaluje zvláštní povahu koherence, která je vlastností nikoliv absolutní, nýbrž závislou. Zákony koherence jsou proměnlivé; jsou závislé na povaze celkového významu, o němž se uvažuje. Dva významy (např. „temný“ a „jasný“), které jsou koherentní v jednom textu, nemusí být koherentní v textu jiném.¹⁷ „Dark with excessive bright“ má skvělý smysl ve *Ztraceném ráji*, ale kdyby čtenář našel tato slova v příručce rostlinné patologie, domníval by se, že má před sebou tiskovou chybu místo správného „dark with excessive blight“. Koherence je závislá na kontextu: kontext je smysl celkového významu, který je vytvářen vyslovenými částečnými významy plus horizontem očekávání a pravděpodobností. Jeden význam je koherentní s druhým, protože je typický nebo pravděpodobný se zřetelem k celku (koherence

je tedy sestřenicí implikace). Na kritérium koherence se lze odvolávat pouze v souvislosti s určitým kontextem a tento kontext může být vyvozen pouze vytyčováním autorova horizontu, autorovy dispozice ke zvláštnímu typu významu. Tento náš závěr si žádá rozvedení.

Fakt, že koherence je kvalita závislá, vede k nevyhnutelnému koloběhu v procesu interpretace. Interpret vytyčuje význam pro slova a slovní řady, s nimiž se střetává, a zároveň má vytyčovat celkový význam či kontext, ve vztahu k němuž jsou podvýznamy vzájemně koherentní. Postup je skrzaskruhový; kontext je odvozován z podvýznamů a podvýznamy jsou specifikovány a uváděny v koherenci se zřetelem ke kontextu. Pro tento koloběh je velmi nesnadné přesvědčit čtenáře, že má změnit svůj výklad; to zná každý učitel. Nejednen umíněný student nepřestává tvrdit, že jeho čtení je právě tak přijatelné jako čtení učitelovo, a velmi často má pravdu; jeho čtení má správný smysl. Jedinou závadou studentova čtení často bývá, že je pravděpodobně mylné, a nikoli že je nekoherentní. Student trvá na svém mínění právě z toho důvodu, že jeho výklad je koherentní a soběstačný. V takovém případě se mylí proto, že špatně vysvětlil kontext či smysl celku. V tomto ohledu se studentova tvrdohlavost neliší od tvrdohlavosti sebejistého interpreta. Naše čtení jsou příliš přijatelná, než abychom od nich upustili. Máme-li pokřivený smysl celkového významu, čím déle se na něj budeme dívat, tím více se nám bude jevit náš pokřivený výklad platným.

Protože kvalita koherence je závislá na odhadu kontextu, neexistuje absolutní měřítko koherence, jímž by se dala rozsoudit rozličná koherentní čtení. Verifikace koherencí znamená proto verifikaci základů, které činí čtení koherentním. Musí se zjistit, že kontext, na který se odvoláváme, je nejpravděpodobnější. Pouze se zřetelem k tomuto kontextu můžeme posoudit, že jedno čtení je koherentnější než druhé. A tak musíme nakonec vytyčit nejpravděpodobnější horizont textu, a to je možné jedině tehdy, když vytyčíme autorův typický názor, jeho typické asociace a očekávání, které zčásti vytvářejí kontext jeho projevu. To není jen jedna cesta, jak se dobrat relativní koherence čtení, ale je to jediná cesta, jak se vyhnout čistému koloběhu při určování smyslu textu.

Hlavním úkolem při procesu verifikace bude proto obezřelá rekonstrukce autorovy subjektivní pózy, pokud je tato důležitá pro náš text.¹⁸ Závažnost takové psychologické rekonstrukce může potvrdit příklad rozsouzení různých čtení Wordsworthovy básně „A Slumber Did My Spirit Seal“. I když jsou rozdílné, jsou obě interpretace, Brooksova a Batesonova, stejně koherentní a soběstačné. Implikace, které vysvětluje Brooks, jsou vzorně koherentní s vyslovenými významy básně v rámci Brooksem nastíněného kontextu. Totéž lze říci i o čtení Batesonově. Nejlepší způsob jak ukázat, že jedno čtení je přijatelnější a koherentnější než druhé, je ukázat, že jeden kontext je pravděpodobnější než druhý. Problém jak rozsoudit Batesona a Brookse je tedy implicitně problémem, na nějž musí narazit každý interpret, když se pokouší verifikovat své čtení. Musí stanovit nejpravděpodobnější kontext.

Když se *homme moyen sensuel* střetne s takovou ztrátou, jakou explicitně prezentuje Wordsworthova báseň, načrtne zcela typicky horizont, který zahrnuje zármutek a neutešitelnost. To jsou pro něho složky nejvlastnějšího významu ztráty. Zármutek a neutešitelnost nemohou nevyvolat asociace se smrtí, když milovaná bytost, kdysi tak činná a živá, je zobrazena, jak leží na zemi bezmocná, nemá, nehybná, bez citu. Protože nikde není narážky na život na nebesích, ale jen náznak tělesné smrti, leží útěcha křesťanství už za horizontem básně. Příliš tklivá tvrzení, která uplatňuje Bateson, nejsou prostě koherentní s explicitními významy básně; nepatří do kontextu. Vzhledem k tomu se čtení Brooksovo svým důrazem na neutešitelnost a hořkou ironii jasně ospravedlňuje nejen textem, ale i zřetelem k univerzálním lidským postojům a pocitům.

Většinu milovníků Wordswortha je však zřejmá potíž spojená s takovým čtením. Básník není *homme moyen sensuel*; jeho charakteristické postoje jsou poněkud panteistické. Místo aby se na skály, balvany a stromy díval jako na nehybné předměty, díval se na ně v r. 1799 velmi pravděpodobně jako na předměty hluboce živé, jako na součást nesmrtelného života přírody. Fyzickou smrt cítil jako návrat ke zdroji života, jako novou formu účasti na „plynoucí nesmrtelnosti“ přírody. Podle všeho, co je nám známo

o Wordsworthově typickém postoji v době vzniku básně, nepatří neutěšitelnost a hořká ironie do jeho horizontu. Nicméně se domnívám, že Bateson přehnal svůj případ a že se mu nepodařilo podtrhnout čistě negativní implikace v básni („No motion has she now, no force“). Přehlíží básníkovu zdrženlivost, jeho zjevnou neochotu vyjádřit jakékoli neupřesněné ocenění své zkušenosti. Bateson podle mého názoru nevěnoval dost pozornosti kritériu korespondence. Přesto přese všechno i přes svou zdánlivou nepřijatelnost zůstává Batesonovo čtení poněkud pravděpodobnější než Brooksovo. Také jeho postup je objektivnější. I kdyby býval byl neuspěl při své práci a provedl čtení, které by bylo méně pravděpodobné než čtení Brooksovo, jeho metoda by zůstala v zásadě platná. Nepromítá své vlastní postoje (Bateson asi není panteista) a nevytyčuje „univerzální matici“ lidských postojů (jež neexistuje), a místo toho se pokouší rekonstruovat pravděpodobné postoje autorovy, pokud jsou důležité pro specifikaci významu básně. Je ovšem stále ještě možné, že pravdu má Brooks a že se mylí Bateson. Básníkovy typické postoje neplatí vždycky pro určitou jednotlivou báseň, i když Wordsworth je v daném období důslednější než většina básníků. Ať už je tomu jakkoliv, nikdy si nemůžeme být jisti, co který spisovatel myslí, a vzhledem k tomu, že Bateson staví svou interpretaci na pečlivém výkladu básníkovu názoru, jeho čtení se musí pokládat za pravděpodobnější, dokud objev nějakých dosud neznámých dat neučiní jiný výklad básníkovu postoje zdánlivě platnějším.

Batesonův postup je vhodný pro všechny texty, včetně anonymních. Na první pohled by se zdálo, že je nemožné dovolávat se autorova pravděpodobného názoru, je-li autor neznám, ale v takovém krajním případě prostě provádí interpret svou psychologickou rekonstrukci na základě chudších dat. I u anonymního textu je klíčovým postulátem vytyčení určitého subjektivního postoje, na jehož základě se vysvětlovaný text stává pravděpodobným. To je důvod, proč je tak důležité datovat anonymní texty. Interpret potřebuje všechny stopy, které lze shromáždit nejen o *langue* textu a jeho žánru, ale i o kulturním a osobním postoji, jimiž autor nepochybně podpořil specifikaci svého slovního významu. Po této stránce se všechny texty, včetně anonymních, „připisují“. Objektivní interpret se pouze snaží, aby jeho připsování textu bylo explicitní, aby se otevřeně přiznaly důvody pro jeho čtení. Tím se otevírá cesta ke vzrůstající přesnosti v interpretaci, protože je možné podrobit zkoušce předpoklady pro čtení, stejně jako koherentnost čtení samého.

Skutečnost, že anonymní texty mohou být úspěšně interpretovány, nevede nicméně k závěru, že se všemi texty se má zacházet jako s anonymními, že mají takřikajíc hovořit samy za sebe. Dokázal jsem už, že žádný text nemluví sám za sebe a že každý vysvětlovaný text se nutně „připisuje“. Z toho naléhavě vyplývá, že je neplatné trvat na vyvozování všech odhadů z textu samého. Datujeme-li např. anonymní text, uplatňujeme znalosti získané z nejrůznějších pramenů a porovnáváme je s daty odvozenými z textu. Tato vnější data se však do textu nepromítají. Naopak slouží k ověření dat, která z textu vyvozujeme. Vnější informace má nakonec funkci jen čistě verificační.

Totéž platí i o informacích vztahujících se k autorově subjektivní pozici. Nezáleží na tom, co je pramenem této informace, zda je to sám text anebo text ve spojení s jinými daty; taková informace je vnější vůči slovnímu významu jako takovému. Přísně vzato autorova subjektivní pozice není součástí jeho slovního významu, i když výslovně mluví o svých pocitech a postojích. To je opět Husserlův názor. Intencionální objekt reprezentovaný textem se liší od intencionálních aktů, které jej realizují. Když interpret vytyčuje autorovu pozici, s porozuměním opakuje autorovy intencionální akty; ačkoliv tento imaginativní akt je k realizaci významu nutný, musí být rozlišován od významu samého. V žádném smyslu text nereprezentuje autorovu subjektivní pozici: interpret prostě zaujme pozici, aby určil smysl textu, a je-li autokritický, pokusí se verifikovat svou interpretaci důkazem, že jeho přijatá pozice je se vši pravděpodobností pozicí autorovou.

Zkoumaný text je ovšem nejbezpečnějším zdrojem stop autorova názoru, protože lidé zaujmají za různých příležitostí různé pozice. Je-li text sám prvním zdrojem stop a musí-li vždycky být konečnou autoritou, interpret by nicméně měl jít za text dál, kdykoli to jen je možné, neboť to je jediná cesta ze začarovaného kruhu. Čím

déle se díváme na text z nesprávného hlediska, tím přesvědčivějším se stává jeho nesprávný výklad. I když byla snesena všechna důležitá data, je někdy obtížné odhadnout autorovu pozici; a je protismyslné, dělá-li se proces tohoto odhadu ještě obtížnější, než musí být. Protože tyto odhady jsou nakonec vnější, není jejich vyvozování pouze z textu žádnou zásluhou. Nesmějí se směšovat výsledky výkladu (interpretovg rozumění textovému *Sinn*) s procesem výkladu nebo s potvrzením tohoto procesu. *Sinn* musí být reprezentován a omezen jedině textem, ale proces výkladu a jeho potvrzení zahrnují v sobě psychologickou rekonstrukci, a proto by se měly zakládat na všech dostupných datech.

V souvislosti s psychologickou rekonstrukcí je třeba aplikovat nejen kritérium koherence, ale i všechna ostatní kritéria užívaná při verifikaci interpretace. Kritérium legitimitosti se musí uvádět ve vztah k mluvčímu subjektu, protože okruh významových možností, které může text reprezentovat, vymezuje *langue* autora, jeho vnitřní majetek, a ne *langue* interpreta. Kritérium korespondence platí pouze proto, že předpokládáme, že autor měl něco na mysli u každé použité lingvistické složky, a kritérium žánrové příslušnosti je relevantní do té míry, do jaké autor sám žánrové konvence ovládal a uznával. To, že všechna tato kritéria se nakonec vztahují k výkladu psychologickému, sotva překvapí, připomeneme-li si, že verifikovat text znamená pouze stanovit, že autor měl pravděpodobně na mysli to, co podle našeho výkladu jeho text znamená. Interpretovým prvořadým úkolem je reprodukovat v sobě samém autorovu „logiku“, jeho postoje, jeho kulturní data, zkrátka jeho svět. I když proces verifikace je svrchovaně složitý a obtížný, vrcholný verifikační princip je velmi prostý — je to imaginativní rekonstrukce mluvčího subjektu.¹⁹

Mluvící subjekt však není identický se subjektivitou autora jakožto skutečné historické osoby; odpovídá spíš velmi omezenému a speciálnímu aspektu autorovy celkové subjektivity; je to, řekněme, ta „část“ autora, která specifikuje nebo determinuje slovní význam.²⁰ Tento rozdíl je velmi zřetelný na případu lži. Chci-li oklamat, mé tajné vědomí lži nepatří ke slovnímu významu mého projevu. Jedinou správnou interpretací mé lži bude paradoxně ta, která ji bude pokládat za tvrzení pravdivé, neboť to je jediný správný výklad mé slovní intence. Až když můj posluchač *porozuměl* mému významu (prezentovanému jako pravdivý), může *usoudit*, že to je lež. Poněvadž jsem přijal pozici pravdomluvného, slovní význam mého projevu by byl přesně týž, ať bych lhal vědomě, anebo byl obětí mylného přesvědčení, že mé tvrzení je pravdivé. Jinými slovy: autor může zaujmout pozici, která se liší od jeho nejhlubšího postoje, stejně tak jako interpret musí skoro vždycky zaujmout pozici, která se liší od jeho vlastní.²¹ Pro proces interpretace je však autorova soukromá zkušenost irelevantní. Jediný relevantní aspekt subjektivity je ten, který determinuje slovní význam nebo — Husserlovým pojmem — obsah.

V jistém smyslu jsou ovšem všichni básníci a do určité míry i všichni mluvčí lháři, ale vědomá lež, pronesená s cílem oklamat, je hraniční případ. Ve většině slovních projevů není obecná pozice mluvčího úplně vzdálená jeho postoji soukromému. I v takových případech, kdy mluvčí na sebe bere vědomě nějakou roli, není obvykle tato herecká pozice konečným determinujícím prvkem jeho významu. Např. v divadelní hře není intencionální objekt dramatické postavy totálním významem projevu; tento význam je jen složkou mnohem složitější intence dramatikovy. Nejlepší popis takových ustupujících rovin subjektivity podali scholastičtí filozofové ve svém rozlišení „první intence“, „druhé intence“ atd. Ironie má např. vždycky za důsledek chápání dvou kontrastních pozic (intencionálních rovin) prostřednictvím třetí a konečné složité intence. Mluvící subjekt může být definován jako konečná a nejobsažnější rovina uvědomění determinujícího slovní význam. V případě lži má mluvící subjekt za to, že mluví pravdu, zatímco skutečný subjekt má soukromé vědomí o klamu. Podobně mnozí mluvčí mají ve svém izolovaném soukromí vědomí o svém slovním významu, vědomí, které může souhlasit nebo nesouhlasit, schvalovat nebo neschvalovat, ale které se nepodílí na determinování jejich slovního významu. Pro interpretaci je tato rovina vědomí stejně irelevantní jako nedostupná. Při vysvětlování a verifikaci slovního významu to jediné, co platí, je mluvící subjekt.

Problému psychologické rekonstrukce by bylo třeba věnovat zvláštní výklad. Zde jsem se pouze pokusil předejít současným námitkám proti vnějším biografickým a historickým informacím svým upozorněním na jedné straně na požadavky verifikace a na straně druhé na rozdíl mezi mluvícím subjektem a „biografickou“ osobou. Budu spokojen, jestliže tato část mé úvahy, byť byla neúplná, pomůže oživit zcela zapomenutou samozřejmou pravdu, že interpretace je výklad významu někoho druhého. Malá změna ve způsobu, jakým hovoříme o textech, by byla blahodárná. Je přirozené mluvit ne o tom, co říká text, ale co má na mysli autor, a toto přirozenější vyjádření je přesnější. A nadto: hovořit takovým způsobem implikuje ochotu (ne zrovna patrnou v dnešní kritice) zaměřit se z celého srdce a autokriticky na primární rovinu kritiky — na rovinu rozumění.

Přeložila Julie Štěpánková, překlad revidoval Jiří Hrabal.

- 1 T. S. Eliot, „Tradition and the Individual Talent“, in *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*, London, Methuen 1920. (Česky v překladu Martina Hilského jako „Tradice a individuální talent“, in též, *O básnictví a básnících*, Praha, Odeon 1991.)
- 2 Většina mých příkladů v této kapitole je vizuální, neboť u nich se dá snáze zachytit původce. Kdybych v tuto chvíli zvolil příklady slovní, znamenalo by to, že bych interpretoval své příklady dříve, než vysvětlím své stanovisko. O literárních textech mluvím v kapitole B a C. Na příklad krabice mě upozornila práce Helmuta Kuhna „The Phenomenological Concept of Horizont“, in Marvin Farber (ed.), *Philosophical Essays in Memory of Edmund Husserl*, Cambridge, Mass., Harvard UP 1940.
- 3 Viz Aaron Gurwitsch, „On the Intentionality of Consciousness“, in *Philosophical Essays*, viz poznámka výše.
- 4 Ačkoliv Husserlův pojem je standardním pojmem filozofickým, pro který neexistuje adekvátní náhrada, studenti literatury jej nevědomky spojují s intencionálním klamem. Obě užití slova jsou však zcela odlišná. Je-li ho užito v literární kritice, vztahuje se k záměru, který může či nemusí být spisovatelem realizován. Je-li ho užito u Husserla, vztahuje se k procesu vědomí. Proto v užití literárním, které obsahuje problémy rétoriky, je možné mluvit o nesplnitelné intenci, zatímco u Husserla by takové určení bylo bezúčelné.
- 5 Edmund Husserl, *Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*, Halle 1913, s. 96—97.
- 6 Tamtéž, s. 91.
- 7 Vyjádření „kus jazyka“ pochází z prvního odstavce Empsonovy práce *Seven Types of Ambiguity*. Je to typické vyjádření kritické školy Empsonem založené. Viz William Empson, *Seven Types of Ambiguity*, London 1930.
- 8 Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms*, sv. I, *Language*, Yale UP 1955. Ironií je, že Cassirerovo dílo má přispět k podpoře představy, že text mluví sám o sobě. Podle Cassirera je oblast jazyka autonomní pouze v tom smyslu, že se řídí nezávislým vývojem, který je vzájemně determinován objektivními a subjektivními faktory. Viz s. 69, 178, 213, 249—250 a passim. (Česky v překladu Karla Berky jako *Filosofie symbolických forem*, sv. I, *Jazyk*, Praha, OIKOYMENH 1996.)
- 9 René Wellek a Austin Warren, *Teorie literatury*, přel. Miloš Calda, Olomouc, Votobia 1996, s. 218.
- 10 Každá interpretace je nutně neúplná v tom smyslu, že nemůže vysvětlit všechny implikace textu. Avšak taková nekompletní interpretace může stále ještě být nositelkou absolutně platného systému emfází a přesného smyslu celkového významu. Tato neúplnost se radikálně liší od neúplnosti vytčené u inkluzivistů, podle nichž se smyslem celku rozumí pochopení možných významů, které text může přijatelně reprezentovat.
- 11 Cleanth Brooks, „Irony as a Principle of Structure“, in M. D. Zabel (ed.), *Literary Opinion in America*, New York 1951, s. 736; F. W. Bateson, *English Poetry: A Critical Introduction*, London 1950, s. 33, 80—81.
- 12 To je „synchronní“ smysl pojmu v opozici k „diachronnímu“. Viz F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris 1931. Plodná úvaha je uložena v knize Stephena Ullmana *The Principles of*

Semantics, Glasgow 1951; a u W. von Wartburga, *Einführung in die Problematik der Sprachwissenschaft*, Halle 1943.

- 13 Viz např. E. Cassirer, *Symbolic Forms*, sv. I, *Language*, cit. dílo, s. 304.
- 14 Slovo je vskutku velmi účinné. Sděluje smysl slova „memorable“ částicí „memorial“ a smysl slov „never to be forgotten“ zápornou předponou. Rozdíl mezi tímto slovem a slovy nestvůrnými je v tom, že toto se v kontextu standardních slov jeví slovem standardním. Eliot možná právem peskuje Poea, ale nemůže po právu tvrdit, že slovo postrádá determinovaný slovní význam.
- 15 Připomínám Husserlův názor, že zvláštní význam závisí na zvláštním druhu intencionálního aktu, a ne na jednotlivém, nereprodukovatelném aktu.
- 16 Toto třetí kritérium se hodně zakládá na odhadu, neboť interpret se snadno může zmýlit v textovém žánru.
- 17 Výjimku činí významy synkategorické (např. barva a rozsah), které jsou koherentní bez ohledu na text.
- 18 Čtenář se možná domnívá, že jsem spojil několik kroků v jeden. Autorův slovní význam nebo slovní intence jsou předmětem složitých intencionálních aktů. Chce-li interpret reprodukovat tento význam, musí se pustit do intencionálních aktů stejného druhu, jako jsou akty autorovy. (Dva různé intencionální akty patří do stejného druhu, jestliže „mají v intenci“ tyž potencionální objekt.) A proto vzniká problém „postoje“. Interpret musí se sympatií zaujmout autorův postoj (jeho dispozici ponořit se do intencionálních aktů určitého druhu), aby s jistou pravděpodobností „mohl mít v intenci“ tytéž intencionální objekty jako autor. To je zejména zřejmě případě *implicitního* slovního významu, kde interpretova realizace autorova postoje určuje horizont textu.
- 19 Záměrně zde vyzdvihuji své sympatie k Diltheyovým představám *Sichhineinfühlen* a *Verstehen*. Můj celý výklad nechť je chápán jako pokus položit některé Diltheyovy hermeneutické principy na základy Husserlovy epistemologie a Saussurovy lingvistiky.
- 20 Spranger tu vhodně mluví o „kulturním subjektu“. Viz Eduard Spranger, „Zur Theorie des Verstehens und zur geisteswissenschaftlichen Psychologie“, in *Festschrift Johannes Vokket zum 70. Geburtstag*, München 1918. Nechť je jasné, že zásadně souhlasím s americkými anti-intencionalisty (pojem v běžném smyslu slova). Soudím, že mají pravdu, vylučují-li soukromé asociace ze slovního významu. Avšak má určité praktické důsledky, zdůrazňujeme-li, že slovní význam je onen aspekt autorova významu, který je sdělitelný. Znamená to, že jeho slovní význam je ten, kterému v rámci lingvistikých norem člověk může rozumět, i když někdy mu to dá dost práce.
- 21 Bally to nazývá „*dédoublement de la personnalité*“. Viz Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, s. 37.